शान्तः। "एकां शाखां सकल्पां वा षड्भिरङ्गैरधीत्य वा। षट्कर्मनिरतो विप्रः श्रोत्रियो नाम धर्मवित्। वेद-वेदाङ्ग-तत्त्वज्ञः शुद्धात्मा पापवर्जितः। शेषं श्रोत्रियवत् प्राप्तः सोऽनूचान इति स्मृतः। अनूचानगुणोपेतो यज्ञ-स्वाध्यायमन्त्रितः। भ्रूणइत्युच्यते शिष्टैः शेषभोजी जितेन्द्रियः। वैदिकं लौकिकञ्चैव सर्वं ज्ञानमवाप्य यः। आश्रमस्थो वशी नित्यमृषिकल्प इति स्मृतः"। लौकिकम् अर्थार्जनादिज्ञानम्। "ऊर्द्ध-रेतास्तपस्युग्रे नियताशो न संशयी। शापानुग्रहयोः शक्तः सत्यसन्धो भवेदृषिः। निवृत्तः सर्वतत्त्वज्ञः काम-क्रोधविवर्जितः। ध्यानस्थो निष्क्रियो दान्तस्तुल्यमृत्-काञ्चनो मुनिः। निवृत्तः निषिद्धकाम्यकर्मभ्यः। निष्क्रियः अर्थार्जनादिक्रियारहितः। "एवमन्वयविद्याभ्यां वृत्तेन च समुच्छ्रिताः। त्रिशुक्रा नाम विप्रेन्द्राः पूज्यन्ते सवनादिषु"। सवनादिषु यज्ञादिषु। "प्रतिग्रह-समर्थोऽपि कृत्वा विप्रो यथाविधि। निस्तारयति दातारमात्मानञ्च स्वतेजसा। समर्थोऽपि, समर्थएवेत्यर्थः। "न लोके ब्राह्मणेभ्योऽन्यत् पवित्रं पुण्यमेव वा। अशक्यञ्च द्विजेन्द्राणां नास्ति वृत्तवतामिति। योक्तव्यो हव्यकव्येषु त्रिशुक्रो ब्राह्मणो द्विजैः। अभिभूतश्च पूर्वोक्तैर्दोषैः स्पृष्टश्च नेष्यते"। अभिभूतः अपकृष्टः। पूर्वोक्तैः कुलविद्याचारैः। दोषैः उपपातकादिभिः। मनुः "पात्रस्य हि विशेषेण श्रद्दधानस्तथैव च। अल्पं वा बहु वा प्रेत्य दानस्य प्राप्यते फलम्"। दक्षः "समं द्विगुणसाहस्रमनन्तञ्च यथाक्रमम्। दाने फल-विशेषः स्याद्धिंसायामेवमेव हि। शतमब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे। सहस्रगुणमाचार्य्ये अनन्तं वेद-पारगे"। 'अब्राह्मणः, राजभृतादिः। यदाह शातातपः। "अब्राह्मणास्तु षट्प्रोक्ता ऋषिः शातातपोऽब्रवीत्। आद्योराजभृतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयी। तृतीयो बहुयाज्यः स्यात् चतुर्थो ग्रामयाजकः"। बहवो याज्या यस्य स बहुयाज्यः। "पञ्चमस्तु भृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य वा"। ग्रामस्य नगरस्य भृत इत्यन्वयः। "अनागतान्तु यः पूर्वां सादित्याञ्चैव पश्चिमाम्। नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः"। 'ब्राह्मणब्रुवस्तु, परस्तादपात्रेषु व्याख्यास्यते"। आचार्य्यस्तु महाभारते "अध्यापयेत्तु यः शिष्यं कृतोपनयनं द्विजः। सरहस्यञ्च सकलं वेदं भरतसत्तम!। तमाचार्यं महाबाहो! प्रवदन्ति मनीषिणः। एकदेशन्तु वेदस्य वेदाङ्गान्यपि वा पुनः। योऽध्यापयति वृत्त्यर्थमुपाध्यायः स उच्यते। निषेकादीनि कर्माणि यः करोति नृपोत्तम!। सम्भावयति चान्नेन स विप्रो गुरुरुच्यते। आग्न्याधेयं पाकयज्ञा नग्निष्टोमादिकं तथा। यः करोति वृतो नूनं स तु स्यादृत्विजो द्विजः"। यमः "सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे। प्राधीते शतसाहस्रमनन्तं वेदपारगे। 'प्राधीतः, पारब्धाध्ययनः। "उत्पत्तिं प्रलयञ्चैव भूतानामागतिं गतिम्। वेत्ति विद्यामविद्याञ्च स भवेद्वेदपारगः"। बृहस्पतिः "शूद्रे समगुणं दानं वैश्ये तु द्विगुणं स्मृतम्। क्षत्रिये त्रिगुणं प्राहुः षड्गुणं ब्राह्मणे स्मृतम्। श्रोत्रिये चैव साहस्रमाचार्य्ये द्विगुणं ततः। आत्मज्ञे शतसाहस्रमनन्तं त्वग्निहोत्रिणि"। विष्णु-धर्म्मोत्तरे "अमानुषे समं दानं गोषु ज्ञेयं फलं तथा। द्विगुणञ्च तदेवोक्तं तथा त्रैवर्णसङ्करे। शूद्रे चतुर्गुणं प्रोक्तं विशि चाष्टगुणं भवेत्। क्षत्रिये षोडशगुणं ब्रह्मबन्धौ तदेव तु! द्वात्रिंशद्घ्नं स्मृतं दानं वेदाध्ययनतत्परे। शतघ्नं तद्विनिर्द्दिष्टं प्राधीते लक्ष-सम्मितम्। अनन्तञ्च तदेवोक्तं ब्राह्मणे वेदपारगे"। एतेषु, केषाञ्चिदब्राह्मणब्राह्मणब्रुवादीनामपात्राणामपि पात्रत्वनिरूपणं मन्त्रवद्गवादिदानव्यतिरिक्तदानविषयम्। "मन्त्रपूर्वञ्च यद्दानमपात्राय प्रदीयते। दातुर्निकृत्य हस्तं तद्भोक्तुर्जिह्वां निकृन्तति" शातातपवचनात्। "उपरुदन्ति दातारं गौरश्वः काञ्चनं क्षितिः। अश्रोत्रियस्य विप्रस्य हस्तं दृष्ट्वा निराकृतेरिति" वशिष्ठवचनाच्च मन्त्रपूर्वं गवादिदानानामपात्रप्रतिपादननिषेधात्। शूद्रादीनान्तु पात्रत्वनिरूपणम् अन्नदानविषयम्। "कृतान्नमितरेभ्यः" इतिगौतमवचनात् "अन्नं सर्वत्र दातव्यमिति" वक्ष्यमाणत्वाच्च। दक्षः "व्यसनापदृणार्थञ्च कुकुम्बार्थञ्च याचते। एवमन्विष्य दातव्यं सर्वदानेष्वयं विधिः"। व्यसनं, राजचौराद्युपद्रवः। 'आपत् दुर्भिक्षादिपीड़ा। 'आद्योऽर्थशब्दो, निवृत्तिवचनः। मनुः "सान्तानिकं यक्ष्यमाणमध्वगं सार्ववेदसम्। गुर्वर्थं पितृमात्रर्थं स्वाध्यायार्थ्युपतापिनः। नवैतान् स्नातकान् विद्याद्-ब्राह्मणान् धर्मभिक्षुकान्। 'सान्तानिकः, सन्तान-प्रयोजनविवाहार्थीत्यर्थः। 'अध्वगः' अत्र धर्म्मार्थं प्रचलितः। सार्ववेदसः सर्वस्वदक्षिणयज्ञकृत्। 'उपतापी, व्याधिपीड़ितः "निःस्वेभ्योदेयमेतेभ्यो दानं